

УДК: 636.3.082 (091)

Берестень Ю.В.

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

РОЗВИТОК ВІВЧАРСТВА НА ТЕРЕНАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

*В статті висвітлені окремі історичні аспекти становлення та розвитку вівчарства на теренах Півдня України. **Ключові слова:** вівчарство, тонкорунні вівці, мериноси, Фальц-Фейн.*

*В статье освещены отдельные исторические аспекты становления и развития овцеводства на территории Юга Украины. **Ключевые слова:** овцеводство, тонкорунные овцы, мериносы, Фальц-Фейн*

*The separate historical aspects of becoming and development of the sheep breeding on territory of South of Ukraine are lighted up in the article. **Keywords:** sheep breeding, fine-fleece sheep, мериносы, Falz-Fein*

В останнє десятиліття спостерігається інтенсивне зростання наукового інтересу дослідників аграрної історії України до виробничих та економічних проблем загального поступу сільського господарства Російської імперії в ХІХ на початку ХХ століття.

Все більше увагу вітчизняних та закордонних вчених привертають різноманітні аспекти розвитку регіональної економіки Півдня України, комплексних галузей сільського господарства: рослинництва та тваринництва. Проблеми становлення вівчарства як однієї з провідних галузей тваринництва південноукраїнських губерній царської Росії, попри наявний історіографічний доробок, розглядалися сучасною вітчизняною й закордонною історіографією побіжно, лише в загальному викладі господарсько-економічних особливостей трансформації сільського господарства регіону, без докладного висвітлення траєкторії розвитку.

Дана обставина розвитку історіографічного процесу наклала певний відбиток на загальний стан й характер наукового доробку, який присвячений висвітленню окремих історичних етапів становлення вівчарства на теренах Півдня України наприкінці ХVІІІ – на початку ХХ століття як базової галузі тваринництва, що визначала специфічні риси господарського укладу регіону, зумовивши формування великих землевласницьких спеціалізованих тваринницьких господарств та економій.

В загальному контексті викладу історіографічного корпусу наукових робіт, де знайшли відображення проблеми господарсько-економічної трансформації вівчарства, варто відзначити праці О.П. Реєнта, О.В. Сердюка, М. Белікової, А. Задерейчук, І. Бородай, В. Фальц-Фейна, А.А. Скальковського, А. Прінца [8, 1, 2, 3, 4, 9, 10, 11, 12, 13]. В них вміщений розлогий фактографічний матеріал, що змістовно відображає окремі етапи господарського розвитку продуктивного тваринництва та вівчарства, зокрема, в ХІХ – початку ХХ століття.

Попри наявність певного наукового доробку, відзначимо той факт, що на сьогоднішній день відсутня комплексна робота, присвячена всебічному вивченню ролі й місця вівчарства в формуванні господарської системи південноукраїнського регіону.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей трансформації вівчарства як провідної тваринницької галузі на Півдні України в XIX – на початку XX століття

Природно-кліматичні та ландшафтні умови південноукраїнських степів оптимальним чином відповідали практичним потребам та господарським умовам розведення овець. З давніх-давен на теренах степової частини України різні народи та етнічні групи розводили овець, які, як правило, належали до напівгрубововного та грубововного напрямку, що мав неабияке значення для розвитку місцевого господарства.

З кінця XVIII – початку XIX століття територія Півдня України поступово перетворюється на один з провідних регіональних центрів тонкорунного вівчарства в Російській імперії. Причини такої галузевої спеціалізації крилися, насамперед, в особливих природно-кліматичних умовах степової зони, високій здатності до акліматизації та адаптації тонкорунних овець до неї, які задовольнялися небагатою кормовою базою степу.

Формування потужної зони тонкорунного вівчарства на Півдні України наприкінці XVIII – на початку XIX століття було зумовлено практичною реалізацією російським царатом господарських завдань внутрішньополітичного курсу в галузі тваринництва. Відзначимо той факт, що природно-кліматичні умови регіону ідеально відповідали умовам розведення високопродуктивних тонкорунних овець. Враховуючи дану обставину російськими урядовцями було впроваджено в життя цілу низку масштабних адміністративних заходів, які ставили за мету сприяння інтенсивному розвитку вівчарства, його поширенню на значну частину південних регіонів імперії, які увійшли до її складу після приєднання Криму та Бессарабії.

Зацікавленість російського уряду господарськими потребами тонкорунного вівчарства була продиктована тією обставиною, що саме дана галузь тваринництва становила основу сировинної бази для мануфактурного виробництва, що повинно було сприяти значному розвитку місцевої переробної промисловості в містах Півдня країни.

Прискіплива увага царського уряду до господарських потреб розвитку тонкорунного вівчарства була зумовлена нагальними проблемами матеріального забезпечення царської армії, передусім, високоякісним сукном. Суспільно-політичні події початку XIX століття – континентальна блокада Англії, наполеонівські війни, Вітчизняна війна 1812 року – зумовили сталий дефіцит імпортного сукна на зовнішньому ринку, що в свою чергу, актуалізувало перед царським урядом проблему нарощування обсягів вітчизняного виробництва вовни та сукна.

За активної підтримки царського уряду тонкорунне вівчарство розвивалося, в першу чергу в південноукраїнських губерніях країни, де існували необхідні передумови для розведення та утримання овець: значні за площею масиви вільної землі, що належали державі, відносно розвинена транспортна інфраструктура, наявність мережі морських та річкових портів, які давали змогу виробникам збувати власну продукцію тваринництва – вовну на зовнішньому ринку.

В даний період російськими урядовцями було звернуто увагу на створення необхідних законодавчих, адміністративних, господарських передумов для зміцнення економічної бази вівчарства як перспективної тваринницької галузі, яка складала основу місцевого мануфактурного виробництва.

З цією метою царськими урядовцями на державному рівні була законодавче встановлена ціла система адресної державної допомоги землевласникам та товаровиробникам, які спеціалізувалися на розведенні тонкорунних овець. Оскільки виробнича база вівчарства вимагала значної за площею території, яка забезпечувала б тварин достатньою кормовою базою, то царським урядом на підставі цілої низки законодавчих актів було виділено під потреби вівчарства значні за площею масиви вільних казенних земель, які знаходились на теренах Дніпровського, Мелітопільського та Бердянського повітів Таврійської губернії, Катеринославського повіту Катеринославської губернії. Варто відзначити, що земельний фонд надавався державною скарбницею виключно під цільові потреби вівчарства у власність не тільки представникам російської аристократії й дворянам, але й німцям-колоністам, державним селянам, грекам, болгарам, які мали необхідний господарський досвід з розведення й утримання тонкорунних овець.

За даними статистичний джерел, динамічному поширенню на теренах південноукраїнських губерній Російської імперії на початку XIX століття тонкорунного вівчарства сприяла адміністративна діяльність на посаді міністра внутрішніх справ князя В.П. Кочубея (1768-1834). Зміст урядової політики, яку впроваджував у життя царський чиновник, полягав у створенні законодавчих умов щодо нормативного закріплення цільового використання вівчарних земель, надання державних гарантій, податкових пільг та грошових позик господарствам, які спеціалізувалися на розведенні мериносів. Зокрема, місцевим поміщикам та підприємцям був наданий дозвіл щодо пільгового ввозу на терени країни найкращої племінної худоби з країни Західної Європи. Паралельно представниками російського уряду до країни були запрошені з закордону досвідчені практики-селекціонери, які надавали консультаційну та практичну допомогу місцевим землевласникам та скотарям в організації розведення та утримання тонкорунних овець [11, 193]. Значна вартість племінної худоби на зовнішньому ринку була серйозною економічною перешкодою для інтенсивного поширення тонкорунного вівчарства на теренах регіону. Намагаючись її здолати, царський уряд за власні кошти купував закордоном високопродуктивну худобу, яку на пільгових договірних

умовах роздавав місцевим поміщикам, землевласникам, німцям-колоністам та державним селянам.

Центром тонкорунного вівчарства на материковій частини України через наявність значних вільних земель державної скарбниці став Дніпровській повіт Таврійської губернії, де в 1804 році підданим Франції Рув'є було утворено одну з найперших на теренах Півдня України отар іспанських мериносів, яка стала базою для становлення цілої низки племінних заводів та господарств-економій, які спеціалізувалися на розведенні тонкорунних овець. Відзначимо той факт, що для утримання тонкорунних овець Рув'є було надано у власність російським імператором Олександром I земельну ділянку загальною площею в 41000 дес. землі разом з невеликим островом Тендра [7, 218]. На даних землях підданим Франції були засновано три економії: Кларівка, Софіївка та Чорномор'є. В 1852 році економія Чорномор'є перейшла у власність до вдови французького підданого Бонфор, яка згодом продала його місцевому почесному громадянину колоністу Фейну, який також займався розведенням іспанських мериносів. Останній придбав економію загальною площею 9600 дес. землі за 80000 рублів сріблом – значну суму як на той час [7, 219].

Успішний досвід розведення тонкорунних овець Рув'є був взятий на озброєння продовжувачами його справи: генерал-лейтенантом Пот'є, братами Вассаль та Марі, завдяки докладним зусиллям яких тонкорунне вівчарство досить швидко поширилось на терени Мелітопольського та Бердянського повіту Таврійської губернії, а через них на всю степову частину Кримського півострову [7, 218].

В 1828 році російським імператором Миколою I було надано у власність великий земельний масив площею в 48975 дес. землі герцогу Ангальт-Дессау при селищі Чаплі та велику ділянку землі на березі Чорного моря на умовах облаштування взірцевого за всіма галузями сільського господарства маєтку. При цьому, герцог повинен був сплатити державній скарбниці по 25 коп. поземельного податку за десятину землі. Відзначимо, що герцогом були виконані умови контракту й вся земля згодом перейшла згодом у його власність [7, 219].

На середину 60-х років XIX в Таврійській губернії нараховувалось 45 великих племінних заводів, де власники розводили тонкорунних мериносів. Як випливає з матеріалів губернської статистики, взірцевим з точки зору організації племінної роботи та чистоти породи тонкорунних овець вважався племінний завод братів Євгена та Володимира Вассаль, який мав філії в 3-х великих економіях: Карлівці, Софіївці та Буркуті, які раніше належали Рув'є. [7, 218].

За досить короткий проміжок часу на початку XIX століття була створена ціла мережа великих за площею спеціалізованих господарств, де тонкорунне вівчарство відігравало роль пріоритетної базової галузі сільськогосподарського виробництва. За даними статистичного комітету Катеринославської губернії на середину XIX століття тонкорунне вівчарство складало досить солідну частку господарства великих землевласників

губернії, приносячи останнім значні фінансові прибутки. Одними з перших власників отар тонкорунних мериносів в Катеринославській губернії були представники місцевої дворянської еліти: барон Штігліц, князі Воронцов та Кочубей, Мерцалов, баронеса Франк, Синельников [6, 206]. У другій половині XIX століття власниками високопродуктивних отар тонкорунних овець на теренах Катеринославської губернії були відомі громадські та земські діячі, місцеві землевласники та поміщики: Струков, Миклашевський, Павлов, Гавриленко, Абаза, Іваненко [6, 206].

Паралельно, тонкорунне вівчарство активно розвивалось як одна з базових галузей тваринництва в поселеннях державних селян, німців-колоністів, менонітів, греків, духоборів, молокан, болгар-переселенців. Кожний земельний фонд громад даних категорій сільськогосподарського населення включав в себе значну ділянку вівчарної землі, на якій утримувались та розводились вівці, що належали місцевим громадам. Створення на місцях спеціалізованого вівчарного земельного фонду заклало потужний базис для подальшого інтенсивного розвитку цієї тваринницької галузі в поселеннях місцевих державних селян та колоністів. Так, за даними дослідниці М. Белікової в 1824 у Молочанських та Хортицьких округах для управління громадськими отарами та проведенням селекційної роботи було створено спеціальну громадську установу – Товариство з управління та удосконалення вівчарства [1, с.180]. Головою нового молочанського товариства було призначено І. Корніса, колоніста з селища Орлов.

Впродовж 30-х – 40-х років XIX століття завдяки активній діяльності товариства та його голови в громадських вівчарнях Молочної та Хортиці провадилась досить плідна селекційна робота з розведення високопродуктивних тонкорунних овець, що ставила за мету підвищення їх акліматизаційних характеристик, екстер'єрних показників та якості вовни. Під час організації та проведення селекційної роботи місцеві колоністи значно покращили екстер'єрні характеристики мериносів та якість їх вовни шляхом схрещення з тонкорунними вівцями саксонської та царськосельської породи [1, 180]. Високий рівень організації племінної справи в колоністському середовищі, ретельне дотримання умов утримання та харчування зумовив швидкі темпи зростання загальної чисельності поголів'я овець. В 1826 році загальна кількість овець, яка належала колоністам хортицького округу становила 2934 голови, молочанського округу – 2032 [1, 180].

Зокрема, за період з 1814 по 1841 рік загальна чисельність поголів'я збільшилась за підрахунками М. Белікової з 6847 до 169970 голів, тобто майже в 25 разів [1, 180]. За даними статистичного комітету тільки в 1867 році колоністами молочанського менонітського округу було отримано іспанської вовни 9247 пудів яка була продана за 87143 руб.35 коп. [7, 226]. Орієнтація на товарне вівчарство перетворило молочанські колонії на одного з головних виробників вовни, який отримували значні фінансові прибутки, які згодом інвестувалися колоністами в розвиток господарської інфраструктури їх громад.

Активна патримоніальна політика підтримки тонкорунного вівчарства, яка проводилась царським урядом досить швидко принесла вагомі господарські та економічні результати. Так, вже в 1850 році тільки в одній Катеринославській губернії загальна чисельність поголів'я овець становила близько 2000000 голів, з яких 1200000 голів були тонкорунними мериносами. Поступове зростання ціни на продукцію тваринництва спричинило інтенсивний розвиток вівчарства в південноукраїнських губерніях імперії, що в цілому позначилось на стрімкому зростанні кількості поголів'я, обсягах виробництва вовни, яка поставлялась на внутрішній та зовнішні ринки [6, 206].

На середину 60-х років XIX століття визначальними центрами тонкорунного вівчарства Мелітопольському повіті Таврійської губернії були маєтки та економії меноніта І. Корніса, почесного громадянина А.Л. Філіберта, якого по праву вважали першим вівчарем повіту, оскільки його практична діяльність була зосереджена на підтримці чистоти породи місцевих мериносів, для чого він постійно виписував з-за кордону найкращих племінних баранів. На загал у власності почесного громадянина А.Л. Філіберта знаходилось понад 50000 голів тонкорунних мериносів, які щорічно приносили йому близько 10000 пудів вовни, загальна вартість якої за самими скромними підрахунками дорівнювала близько 100000 рублів [7, 223].

Успішний розвиток тонкорунного вівчарства був пов'язаний в першу чергу з наявністю значних масивів землі, які використовувались під випаси худоби, протекціоністськими та патримоніальними адміністративними заходами царату, сприятливою на зовнішньому європейському ринку економічною кон'юнктурою цін на продукцію вівчарства, зокрема тонкорунну вовну. Зростання удільної частки тонкорунного вівчарства на теренах Півдня України відбувалось, як це впливає з матеріалів статистичних описів Катеринославської губернії, й за рахунок скорочення загальної чисельності поголів'я непородистих овець, які не приносили власнику стабільно високих прибутків. На початку 60-х років XIX століття загальна кількість мериносів зросла тільки по одній Катеринославській губернії до 2000000 млн. голів, а загальна чисельність поголів'я звичайних, не породистих овець скоротилась до 650000 тисяч. В даному випадку ми можемо констатувати той факт, що відгоне вівчарство, яке домінувало в тваринницькій галузі в 50 – 60-ті роки XIX століття, досягло історичного піку розвитку, оскільки всі резерви для екстенсивного зростання загальної чисельності поголів'я в великих поміщицьких та землевласницьких господарства були на той момент вже вичерпані [6, 207]. Проте, до середини 60-х років вівця лишалась головними об'єктом господарської уваги місцевих господарів, а тонкорунне вівчарство залишалось однією з профільних галузей тваринництва в регіоні.

За півстоліття активної зоотехнічної роботи в багатьох поміщицьких та приватних господарствах Півдня України був накопичений значний практичний досвід з утримання, розведення та селекції тонкорунної вівці. З

другої половини 60-х років XIX століття спостерігається поступовий занепад тонкорунного вівчарства, який характеризувався загальним скороченням поголів'я овець, що стало наслідком поступової зміни кон'юнктури цін на вовну на європейському та американському ринках. Крім того, в даний період спостерігається початок галузевою переорієнтації великих поміщицьких та землевласницьких господарств з вівчарства на вирощування пшениці, ціни на яку починають демонструвати стійку тенденцію до зростання. В даний період значно скоротився експорт овець з країни. Якщо в 1889 році було вивезено на експорт з країни 136000 голів овець, то в 1894 році даний показник склав лише 71001 вівцю. [5, 105]. Дана динаміка певною мірою відображала загальний занепад вівчарства в південноукраїнських губерніях країни. Одночасно, в даний період спостерігається поступове зміщення центру товарного вівчарства в бік Північного Кавказу.

Попри економічні негаразди та проблеми, окремі землевласницькі господарства, що спеціалізувалися на розведенні тонкорунних овець, демонстрували високі темпи економічного зростання, яке виражалося в збільшенні загальної чисельності поголів'я та загальному розширенні території випасів.

«Королі вівчарства» – такі називали сучасники представників родин колоністів Фейнів та Фальців, які мали чисельні отари високопродуктивних тонкорунних овець. Історія становлення тонкорунного вівчарства Фейнів розпочинається з 1824 року, коли завдячуючи підтримці царського уряду, колоністи отримали необхідні землі для розведення мериносів [11, 193; 12; 13].

Загальна чисельність поголів'я першої отари Фейна була не великою – всього 300 мериносів, які дивом вижили в надзвичайно сувору зиму 1824 року. Старанність та працелюбність колоніста, його цілеспрямованість в досягненні поставленої перед собою мети – ці якості характеру досить швидко принесли відчутні господарські результати. Вже в 1837 році колоністи Ф. Фейн та Вассаль мали кожний по 10000 поголів'я тонкорунних овець. І це був тільки початок великого шляху родини [11, 193]

За даними Володимира Фальц-Фейна, його предок – Фрідріх Фейн вважав основою своєї господарської діяльності племінне розведення тонкорунних овець, ставлячи за мету шляхом схрещування високопродуктивних тварин отримати таку якість вовни мериносів яка відповідала суровим кон'юнктурним вимогам зовнішнього ринку. Час довів правильність обраного колоністом стратегічного шляху господарської діяльності, оскільки вовна, вироблена в господарстві Фейна, користувалась значним попитом, приносячи господарям величезні прибутки від її продажу.

Попри очевидні успіхи в селекційній справі, Фейни не полишали ідеї екстенсивного збільшення обсягів виробництва вовни за рахунок купівлі нових масивів землі для розведення тонкорунних овець. З середини 40-х років XIX століття Ф. Фейн методично скуповував великі маєтки місцевих аристократів та вівчарів-заводчиків. Вже в 1861 році загальна чисельність поголів'я тонкорунних овець, яке знаходилось у власності родини Фальц-

Фейнів, збільшилась до 340 тис. голів [11, 193]. Саме в даний період міцна господарська хватка, прагматичний розрахунок та наполеглива селекційна робота з розведення тонкорунних мериносів перетворила Фальц-Фейнів (таке прізвище отримав в 1864 році Іван Фальц, що одружився на донці Фрідріха Фейна Єлизаветі) в провідних лідерів тонкорунного вівчарства Півдня України [3, 54]

Стрімке зростання на світовому ринку загального попиту на тонкорунну вовну, сприятлива економічна кон'юнктура на внутрішньому ринку, стабільна протекціоністська та патрімоніальна підтримка російським урядом тонкорунного вівчарства та його заводчиків – всі ці чинники сприяли поступовій трансформації взірцевого господарства Фальц-Фейнів в багатопрофільний виробничий тваринницький комплекс латифундистського типу, який швидко став на капіталістичні рейки промислового виробництва. Формування у другій половині ХІХ століття багатопрофільного тваринницького комплексу Фальц-Фейнів було закономірним результатом, в першу чергу, цілеспрямованої економічної експансії родини Фальц-Фейнів на земельному ринку Таврійської губернії, яка ставила за мету екстенсивне збільшення загального земельного фонду, який перебував у власності родини. Зростання площі земельного фонду було необхідною передумовою для динамічного збільшення валового виробництва вовни.

Об'єктами земельної експансії родини Фейнів, а згодом й Фальц-Фейнів, в першу чергу, були маєтки та економії великих землевласників, які спеціалізувалися на тонкорунному вівчарстві та рослинництві – найбільш прибуткових галузях сільськогосподарського виробництва цієї доби.

Перший маєток Преображенка був придбаний Ф. Фейном в 1845 році у дружини генерала Нарішкіна за 61000 рублів. Його загальна площа дорівнювала 12000 дес. землі. Перша спроба розширення загального земельного фонду виявилась вкрай вдалою, оскільки значно зміцнила економічну базу розведення тонкорунних мериносів в господарстві колоніста [7, 219].

Як впливає за матеріалів статистичних описів Таврійської губернії одним з перших придбаних Ф. Фейном у власність маєтків, який згодом перетворився на один з потужних регіональних центрів тонкорунного вівчарства в Мелітопольському повіті Таврійської губернії, була економія Елізабет-Фельд. Вже на середину ХІХ століття загальна кількість поголів'я в маєтку зросла до 35000 голів [7, 223].

В 1854 році Фрідріхом Фейном був куплений у поміщиці Марі за 65000 рублів маєток Павлівка, загальна площа земельного фонду якого становила 6200 десятин землі. Самим значним придбанням колоніста за площею земельного фонду став маєток Чаплі, який належав герцогу Фердинанду Ангальт-Дессау (Ангальт-Кетенському). За даними видатного українського історика та статиста А. Скальковського загальна вартість маєтку площею в 48975 дес. землі становила 525000 руб. – астрономічну суму на ті часи [7, 219].

За даними кримської дослідниці А. Задерейчук, надзвичайно активно купувала різноманітні маєтки та економії донька Фрідріха Фейна – Елізавета Фальц-Фейн, продовжувала реалізовувати на регіональному ринку землі курс на купівлю великої земельної власності. Зокрема, нею були придбані у власність в Таврійській та Херсонській губерніях маєтки: Іванівка, Гаврилівка, Михайлівка, Чірік, Денкельчик, Успенка, Даровка, Максимівка, Олександрівка, Веселе [3, 54].

В 1856 році Ф. Фейн придбав маєток Асканія-Нова, який згодом був перетворений на природний заповідник. В 1895 році Фрідріх Фальц-Фейн отримав від матері у спадок маєток Асканію-Нову, де за його ініціативою починається активна селекційна та племінна діяльність з акліматизації та розведення рідкісних та екзотичних тварин. Головний прибуток родина Фальц-Фейнів отримувала від продажу тонкорунної вовни, племінних баранів, вибракуваних ярок та овчини. Власники маєтку намагалися йти в ногу з науково-технічним прогресом, запроваджуючи в своїх маєтках та економіях нові методи господарювання, інноваційні технології та сучасні механізовані пристрої [11, 199-201]. Зокрема, в 90-х роках ХІХ століття Ф. Фальц-Фейн почав використовувати парові агрегати для стрижки овець. Проте, вони не набули широкого вжитку в чисельних господарствах колоніста, оскільки бракувало вітчизняних спеціалістів з їх експлуатації та ремонту. Крім того, практичний досвід організації наочно продемонстрував економічні переваги ручної стрижки овець, оскільки її собівартість була декілька разів нижчою ніж стрижка паровими машинами [11, 194]. Відзначимо, що Фальц-Фейни створили цілу виробничу мережу початкової переробки вовни. Так, ще в 1849 році Ф.Фейном була заснована спеціальна пральня для очистки вовни, яка розташовувалась в м. Херсоні. В 1890 році через фінансові негаразди та технічні проблеми вона припинила свою діяльність. Після механічної очистки вовна сортувалася по класам та якості та пакувалася в тюки від 25 до 50 штук. Вага тюка коливалася від 3 до 5 центнерів. На початку ХХ століття пересічна вівця давала 8 фунтів високоякісної вовни [11, 194].

З початку 90-х років ХІХ століття вовна продавалась колоністами через порт м. Одеси на зовнішньому ринку. Частина вовни надходила на внутрішній ринок імперії, зокрема на ткацьку фабрику в м. Москва. Вовна тонкорунних овець, яка вироблялась в маєтках Фальц-Фейнів, неодноразово була відзначена через високу якість та технічні характеристики на чисельних загальноросійських сільськогосподарських та промислових виставках, що зайвий раз свідчило про високий рівень постановки племінної справи. Продукція тонкорунного вівчарства колоністів користувалась підвищеним попитом на Лондонському ринку вовни, де Фальц-Фейн мав власного агента зі продажу, істотним чином впливаючи на рівень коливання цін на даний вид продукції вівчарства [11, 194].

В 1906 році Фрідріх Фальц-Фейн разом з професором І.І. Івановим шляхом тривалого селективного відбору сформували елітне високопродуктивне стадо елітної худоби сірої породи. Решта тварин була

поділена на три різноманітні класи. З цього часу в маєтку почалась вестися племінна книга, де фіксувалося походження сірої худоби [11, 189].

Наприкінці XIX століття маєток Ф.Е. Фальц-Фейна Асканія-Нова перетворився на своєрідну наукову лабораторію просто неба з акліматизації та розведення екзотичних тварин.

Наприкінці 80-х років XIX століття племінні господарства Фальц-Фейнів стикнулося з проблемою масового ураження овець сибірською виразкою, яка завдала значних фінансових та господарських збитків. Промисловці змушені були взяти участь в фінансуванні цілої програми заходів з боротьби з сибірською виразкою, яку вони проводили разом з науковцями Харківського зооветеринарного інституту [11, 195]. Згодом за участі місцевих земських установ, встановлення жорстких карантинних правил та суворого ветеринарного контролю колоністам вдалося успішно розв'язати дану проблему. Масові вакцинації всього поголів'я овець стали запорукою успішного розведення та утримання племінної худоби.

Все мериноси в залежності від якості вовни були поділені в господарстві Фальц-Фейнів на 5 категорій, які визначалися екстер'єрними характеристиками та якістю вовни: еліту, перший, другий, третій та четвертий сорт. В господарствах колоністам систематично проводились огляди та бонітування тварин. Крім мериносів з 1863 року Фальц-Фейни стали розводити овець волоської породи, з 1873 року чунтукінської та цигайської порід. В 1893 році ними було створено невелику отару каракулевих овець. Для розведення останньої породи племінні барани та вівці були виписані колоністами з Бухари [11, 195].

В їхніх маєтках розводилися вівці найбільш економічно вигідних порід (тонко вовняні довгохвості – англійська та мериноси: електораль-негретті, камволь та рамбульє; грубо вовняні м'ясо-вовняні – (цигейська), курдючна (чунтукська) та жирнохвоста (валаська)) [4, 10]. Кожна отара овець нараховувала в середньому 200 голів. Крім того, при отарі утримувались цапи. В маєтках Фальц-Фейнів розводились й службові вівчарки, які охороняли кошари та супроводжували отари овець на випасах.

В 90-х роках XIX століття в столицях Російської імперії та південноукраїнських містах у зв'язку з зростанням загальної чисельності населення спостерігається значне підвищення попиту на м'ясну продукцію, що зумовило стійку тенденцію до загального зростання її вартості. Оперативно реагуючи на позитивні зміни ринкової кон'юнктури Фальц-Фейни в стилі терміни організували постачання великих обсягів м'яса баранини, яловичини, телятини та іншої м'ясної продукції на ринки Москви та Санкт-Петербургу. Зокрема, в фамільному маєтку Фальц-Фейнів Елізабетфельді, який знаходився недалеко від залізниці, що сполучала південь країни з імперськими столицями, промисловці почали розводити в значних масштабах овець м'ясних порід [11, 196]. Згодом м'ясна продукція виробництва Фальц-Фейнів заповонила ринки столиць Російської імперії. Відкриття нових ринків збуту позитивним чином позначилось на розвитку племінного розведення овець м'ясного напрямку в господарствах колоністів.

Одним з пріоритетних напрямків розвитку тваринництва в господарствах Фальц-Фейнів була організація наукової селекційної роботи з розведення великої рогатої худоби. В 1910 році на базі маєтку Асканія-Нова зусиллями власників, організаційної та фінансової підтримки Таврійського губернського земства була створена науково-дослідна зоотехнічна станція, співробітники якої займалися дослідженнями проблем міжвидової гібридизації великої рогатої худоби, проводячи чисельні експерименти зі схрещення диких та свійських представників великої рогатої худоби. Дані дослідження проводились під керівництвом відомого російського дослідника, професора І.І. Іванова, який займався проблемами штучного осіменіння та міжвидової гібридизації тварин. Отримані результати міжвидового схрещення знайшли відображення в зібраній науковцями зоотехнічної станції колекції черепів міжвидових гібридів, яка була започаткована ще задовго до створення станції Ф. Фальц-Фейном. Частина краніологічного зібрання, яка зберігалася в фондах Інституту, на початку 2000 років ХХІ століття була передана до Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету, де склала основу краніологічної колекції вузу, що використовується під час організації навчального процесу студентів біотехнологічного та ветеринарних факультетів.

Військові події Першої світової війни поставили перед царським урядом проблему матеріального та продовольчого забезпечення діючої армії. Намагаючись практично вирішити дані проблеми, урядовцями в 1916 році на базі маєтку Асканія-Нова було відкрито відділення Петровської сільськогосподарської академії по вівчарству, дослідники якої почали досліджувати окремі аспекти утримання та розведення тонкорунного та м'ясного вівчарства.

Бібліографічні посилання:

1. **Белікова (Романюк) М.В.** Тваринництво в менонітських колоніях Півдня України (перша половина ХІХ століття)/ М.В.Белікова (Романюк)// Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – Випуск ХХV. – С.178-182.
2. **Бородай І.С.** Становлення та розвиток вівчарства на українських землях/ І.С.Бородай// Історичні записки. – 2012. – Вип. 33. – С. 37-42.
3. **Задерейчук А.А.** Внесок роду Фальц-Фейнів у соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток Півдня України/А.А.Задерейчук// Ученые записки Таврического национального университета им. В. Вернадского. Серия «Исторические науки». – 2010. – Т.23(62), №1: спец.випуск «История Украины». – С.50-61.
4. **Задерейчук А.А.** Внесок роду Фальц-Фейнів у соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток Півдня України: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 /А. А. Задерейчук ; Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2010. – 20 с.
5. **Екатеринославская губерния.** Памятная книжка и адрес-календарь на 1900. – Выход первый. Издание Екатеринославского губернского статистического Комитета по редакцией секретаря комитета Я.Г.Гололобова. – Екатеринослав: Типо-Литография губернского правления, 1899. – С.

6. Екатеринославская губерния. Памятная книжка и адрес-календарь на 1903. – Выпуск третий. Издание Екатеринославского губернского статистического Комитета. – Екатеринослав: Типо-Литография губернского правления, 1902.
7. Краткое историко-статистическое обозрение Таврической губернии// Памятная книга Таврической губернии изданная Таврическим губернским статистическим комитетом. Составлена под редакцией секретаря статистического комитета К.В. Ханацкого. – Выпуск первый. – Симферополь: Печатана в типографии Таврического губернского правления. – 1867. – С. 144-247.
8. **Реєнт О.П., Сердюк О.В.** Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861–1914 рр.): Монографія /О.П.Реєнт, О.В.Сердюк/. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2011.— 365 с.
9. **Скальковский А.А.** Овцеводство и торговля шерстью в Новороссийском крае / А.А. Скальковский. – Одесса: Б/и, б/г. – 14 с.;
10. **Фальц-Фейн В.** Аскания-Нова. / В. Фальц-Фейн./– К.:Аграрная наука, 1997. – с. 347.
11. **Falz-Fein W.** Askania-Nova. Das Tierparadies. – Verlag von I.Neumann-Neudamm. – 323 S.
12. **Prinz A.** Askania-Nova in der Nogaier Steppe vor Halbinsel Krim A. Prinz. Heimatbuch der Deutschen aus Russland. – 1957. – №4. – S. 79-84.
13. **Prinz A.** Die Familie v.Falz-Fein/ A. Prinz. /Heimatbuch der Deutschen aus Russland. – 1957. – №4. – S. 84-86.